

Міжнародні стандарти Комісії Кодекс Аліментаріус та ФАО/ВООЗ щодо органічного виробництва харчової продукції

Г. Гуменюк, доктор сільськогосподарських наук, професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Международные стандарты Комиссии Кодекс Алиментариус и ФАО/ВООЗ по органическому производству пищевой продукции

Г. Гуменюк, доктор сельскохозяйственных наук, профессор,
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, г. Киев

The International Standards of Codex Alimentarius Commission and FAO/WHO on Organic Farming of Food Products

G. Gumeniuk, Doctor of Agricultural Sciences, Professor,
National University of Bioresources and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

У статті наведено основні положення та коротку характеристику стандартів Комісії Кодекс Аліментаріус [1] та ФАО/ВООЗ (ФАО — Продовольча та сільськогосподарська організація ООН, Food and Agriculture Organization, FAO; ВООЗ — Всесвітня організація охорони здоров'я, World Health Organization, WHO) щодо органічного виробництва харчової продукції рослинного й тваринного походження, продуктів бджільництва та аквакультур.

Комісія Кодекс Аліментаріус (САС) та ФАО/ВООЗ опікуються питаннями безпеки харчових продуктів, розробленням стандартів щодо гігієни і санітарії підприємств, які виготовляють таку продукцію, розробленням максимальних допустимих рівнів показників безпеки (токсичних елементів, залишкових кількостей пестицидів, лікарських препаратів тощо), методів контролю таких показників у харчових продуктах [2].

Тому логічним є те, що останніми роками ці організації приділяють велику увагу органічному виробництву як одному із основних способів виробництва безпечної, органічної, екологічно чистої харчової продукції.

Мета дослідження — розглянути стандарти та інші нормативні документи САС щодо органічного виробництва, висвітлити основні принципи і положення цих стандартів, порівняти їх вимоги із вимогами стандартів, розроблених Міжнародною Федерацією руху за органічне сільське господарство (International Federation of Organic Movements, IFOAM) з тим, щоб зацікавлені в органічному виробництві могли

зорієнтуватись у виборі основних вимог за умови запровадження конкретних умов і об'єктів органічного виробництва.

Результати дослідження

З огляду на зростання масштабів виробництва органічної продукції та міжнародної торгівлі такими продуктами, мета стандартів Комісії Кодекс Аліментаріус — полегшити узгодження вимог до органічних продуктів на міжнародному рівні, і, за можливості, надати допомогу урядам країн у розробленні національних стандартів (правил) у цій сфері.

Комісія Кодекс Аліментаріус у 1999 році прийняла стандарти виробництва, переробки, маркування та збуту харчової продукції, виробленої органічними методами, у 2001 році — щодо кормів, правил виробництва продукції тваринного походження та продуктів бджільництва, які

пізніше були включені до стандартів виробництва, переробки, маркування та збуту органічної харчової продукції, а в 2003 році переглянула переліки дозволених речовин для виробництва органічних продуктів у різних країнах [1].

При розробленні стандартів Комісією Кодекс Аліментаріус та ФАО/ВООЗ щодо виробництва та маркетингу органічно вироблених харчових продуктів значний вплив виявили Базові стандарти ІFOAM [3, 4].

Зупинимось коротко на основних вимогах щодо органічного виробництва харчових продуктів, встановлених у стандартах САС та ФАО/ВООЗ.

У довіднику [4, 5] приведено зміст «Системи вимог щодо виробництва харчових продуктів Комісії Кодекс Аліментаріус та ФАО/ВООЗ», які оформлені одним документом GL 32-1999, Rev.1-2001 [6]. Стандарт складається із основної частини і трьох додатків. У вступі зазначено мету розроблення цих стандартів — захистити споживачів і виробників органічної продукції від наявності на ринку підробленої продукції, забезпечити контроль на всіх етапах її виробництва, переробки, зберігання, транспортування та збуту. Для цього необхідно розробити міжнародні стандарти контролю органічної продукції та вдосконалення системи органічного виробництва в кожній країні. У вступі також відмічено позитивний вплив органічного виробництва на якість та раціональне використання ґрунтів, якість і безпечність готової продукції тощо.

Щодо сфери застосування даних стандартів відмічено, що вони поширюються на виробництво, яке має чи передбачає маркування органічних продуктів: рослин, продуктів рослинного походження, сільськогосподарських культур та продуктів тваринного походження, які були отримані з продуктів органічно вирощених (вироблених). Продукція виготовлена на основі генної інженерії чи з генетично-модифікованих організмів (ГМО) не відповідає стандартам органічного виробництва.

У стандарті [6] наведено визначення термінів органічного виробництва, а саме: *органічне агровиробництво* — це цілісна система виробництва, яка сприяє та покращує здоровий рівень агроекосистеми, включаючи біологічне розмаїття, біологічні цикли та біологічну активність ґрунтів.

У вимогах до маркування органічної продукції зазначено, у яких випадках продукція може бути маркованою як органічна (це продукція, яка була виготовлена згідно з правилами органічного виробництва; продукція була виготовлена чи імпортована виробником, який пройшов сертифікацію). Маркування включає назву та/чи кодівий номер

офіційного органу контролю чи сертифікації; усі інгредієнти (95%), які входять до складу продукту, мають бути органічного походження або дозволені для використання, перелік яких наведено в додатках стандарту.

Продукція, що виробляється господарством, яке перебуває на даний момент у процесі переходу на органічне виробництво, повинна мати позначку «перехід на органічне виробництво», при чому лише після 12 міс. використання методів органічного виробництва.

У «Правилах виробництва та підготовки» зазначено, що органічна продукція рослинного і тваринного походження має виготовлятися, транспортуватися, зберігатися, перероблятися згідно з вимогами конкретних стандартів, які наведені в додатках до стандарту. Речовини, використовувані в органічному виробництві як засоби захисту рослин, добрива, ґрунтопокращувачі, інгредієнти, технологічні домішки також мають відповідати вимогам, наведеним у додатках, і бути незабороненими в країні.

Встановлено цілий ряд вимог до речовин, які можуть бути додатково внесені до переліку дозволених. Вимоги переважно зводяться до того, щоб такі речовини не приносили шкоди ґрунтам, рослинам, готовій продукції, якщо це інгредієнти, то щоб вони були рослинного, тваринного, мінерального та мікробного походження і піддавалися механічному, ферментному обробленню та мікробному розкладу.

У кожній країні повинен бути складений перелік дозволених речовин, що має відповідати стандарту, у переліку можуть бути не всі речовини, зазначені в стандарті. Якщо країна хоче внести додаткові речовини до переліку дозволених, то необхідно дотримувати вимог стандарту щодо їх безпечності й надати детальний опис такої речовини (домішок) та умови її майбутнього використання. Кожні два роки необхідно переглядати переліки дозволених речовин з метою урахування досягнень у даній сфері виробництва.

Органічну продукцію, яку імпортують в іншу країну, можна виставляти на продаж лише після того, як орган сертифікації у країні, що здійснює експорт, проведе процедуру сертифікації чи перевірки і підтвердить, що дана продукція відповідає вимогам стандартів органічного виробництва.

Це основні положення щодо органічного виробництва. У цьому стандарті є три додатки: Додаток 1 «Стандарти органічного виробництва», Додаток 2 «Речовини, дозволені для виробництва органічних продуктів», Додаток 3 «Мінімальні вимоги до інспектування та превентивні заходи в рамках системи інспектування або сертифікації».

Зупинимося докладніше на додатку 1, який містить три підрозділи: *А. Рослинництво; Б. Тваринництво та виробництво продукції тваринництва; С. Зберігання, транспортування, переробка та пакування.*

А. Рослинництво

Встановлено вимоги щодо перехідного періоду при вирощуванні культур на своїх землях — 2 роки, багаторічних культур — 3 роки і більше, але не менше 12 міс. Початок перехідного періоду може вважатись лише після того, як господарство почало проходити систему перевірки і дотримуватись правил виробництва, дозволених даними стандартами. Встановлено вимоги щодо покращання *родючості та біологічної активності ґрунтів* шляхом вирощування бобових культур, внесення органічних добрив та інших речовин, дозволених стандартом.

Встановлено заходи щодо *боротьби із шкідниками, збудниками хвороб та бур'янами*, які зводяться переважно до біологічної та механічної боротьби, включаючи хімічні засоби. Останні застосовуються у випадку серйозної загрози культурам. Дозволені для цього хімічні засоби наведено у додатку 2.

Збирання їстівних дикоростучих ягід, фруктів, грибів, горіхів та ін., що зростають в умовах дико-природного середовища, лісах та сільськогосподарських угіддях, вважаються органічним методом виробництва за умови, якщо продукти були зібрані в зоні, яка пройшла систему заходів контролю/сертифікації, і площі, на яких збирали дикоростучу продукцію, не піддавались ніяким видам обробки в період трьох років перед тим, як ця продукція була зібрана.

Б. Тваринництво та виробництво продукції тваринництва

Це значно більший за обсягом стандарт ніж попередній.

У цьому стандарті є вимоги до походження тварин, вибору видів тварин та методів їх розведення, які мають відповідати стандартам органічного виробництва і враховувати їх пристосування до місцевих умов, їхню стійкість до хвороб та відсутність специфічних хвороб, що є характерним для певних видів тварин. Продукти тваринного походження вважаються органічно виробленими, якщо їх отримують від тварин, що були вирощені відповідно до стандартів органічного виробництва.

Перехід на органічне виробництво. Якщо земельна ділянка отримала статус органічної і в межах цієї ділянки було розміщено тварин традиційного походження, а також продукти продаються як органічні, то ці тварини мають утримуватись в умовах, визначених стандартом органічного виробництва, що-

найменше впродовж встановленого перехідного періоду: корови та коні — для отримання м'ясної продукції — 12 міс. та щонайменше три четверті життя, проведених в умовах, які відповідають стандартам органічного виробництва, а молодняк худоби, що вирощується для виробництва м'ясної продукції — 6 міс.; для отримання молочної продукції — 90 днів протягом перехідного періоду, після цього 6 міс.; вівці та кози для отримання м'ясної продукції — 6 міс., молочної, як корови та коні, — 90 днів, після цього 6 міс.; свині м'ясного напрямку — 6 міс.; домашня птиця (кури) — для отримання м'ясної продукції птицю слід розводити в системі, що відповідає стандартам органічного виробництва терміном, визначеним уповноваженим органом державної влади, а для виробництва яєць — 6 тижнів.

Годівля тварин — раціон на 100 % має складатись із кормів, виготовлених згідно із стандартом органічного виробництва. Під час перехідного періоду, щоб продукція вважалась органічною, корм для жуйних тварин на 85 %, нежуйних — на 80 % має складатись із продукції органічного виробництва. Необхідно враховувати вікові та специфічні вимоги конкретних видів тварин, забезпечувати вільний доступ до свіжої води, використовувати лише дозволені в органічному виробництві добавки та речовини. Стимулятори росту використовувати не дозволено. У процесі перероблення продукції тваринного походження дозволяється використовувати антиоксиданти, барвники, ароматизатори тільки природного походження і дозволені пробіотики, ферменти та мікроорганізми. Не дозволяється використовувати генетично-модифіковані корми.

Охорону здоров'я потрібно забезпечувати вибором порід, стійких до захворювань, утриманням тварин, що відповідають конкретному виду, використанням органічних кормів, дотримуючись певної для даного виду концентрації погोलів'я на одиницю площі; під час лікування використовувати фітотерапевтичні (крім антибіотиків), гомеопатичні чи аюрведичні препарати та мікроелементи, а якщо їх використання не дає необхідного ефекту, дозволяється застосовувати традиційні хімічні препарати; забороняється використання хімічних препаратів та антибіотиків для профілактики; гормональні ліки використовують тільки в рамках терапевтичного лікування. Заборонено використовувати стимулятори росту тварин. Вакцинацію тварин проводити у випадках специфічних захворювань, якщо немає альтернативних засобів лікування.

Утримання та забій тварин. Утримання має відповідати вимогам стандартів щодо піклування, відповідальності та поваги до живих істот. При розведенні потрібно надавати перевагу природному способу запліднення, забороняється використовувати

методи, пов'язані із генетичною інженерією, і технології, пов'язані з вилученням ембріону. Забороняється застосовувати операції з прив'язуванням еластичних стрічок до хвостів овець, купірування, сплювання зубів, дзьоба чи рога. У деяких випадках це може бути дозволено з урахуванням найбільш сприятливого віку тварин, застосовуючи знеболювання. Операції кастрування дозволяються лише з метою покращання якості продукції. При утриманні тварин необхідно забезпечити достатню свободу руху, контакт з іншими тваринами, уникнення поранення чи захворювання. Перевезення тварин необхідно проводити у спокійній атмосфері, уникаючи стресів, поранень тощо. Забороняється використовувати засоби електростимуляції, транквілізатори. При забої необхідно звести до мінімуму страждання тварин.

Утримувати тварин необхідно на свіжому повітрі, забезпечуючи легкий доступ до корму та води, провітрювання загонів, достатній рівень природної вентиляції та освітлення. Забезпечити необхідну щільність тварин на одиниці площі. Пологові приміщення та приміщення для утримання тварин мають відповідати санітарним нормам. Домашню птицю необхідно тримати у відкритих загонах, забороняється утримувати її у клітках. Підлога в приміщеннях для утримання птиці має бути вкрита соломомою, тирсою, піском чи торфом, частина підлоги має бути доступною для висиджування яєць. Потрібно також забезпечити достатню кількість жердин для відпочинку птиці. У зимовий період, коли птиця висиджує яйця, необхідно забезпечувати необхідну кількість штучного освітлення.

У стандарті також встановлені вимоги, які повинні забезпечити безпечність для ґрунтів та водоймищ щодо вивезення та зберігання відходів.

Розведення бджіл та продукція бджільництва. Догляд та утримання бджіл має відповідати вимогам органічного виробництва. Джерелом нектару та пилку мають бути рослини, вирощені за стандартами органічного виробництва, або дикі рослини. Вулики потрібно виготовляти з натуральних матеріалів, розмішувати їх необхідно на території, де вирощують рослини за стандартами органічного виробництва.

Годівля. Наприкінці виробничого сезону у вулику необхідно залишити запаси меду і пилку, щоб забезпечити виживання бджолоїної сім'ї в період сплячки, а також проводити підгодовування бджіл, використовуючи органічно вироблений мед чи цукор.

Перехідний період — 12 міс., і за цей період бджолоїний віск має бути повністю замінений на віск, вироблений шляхом органічного виробництва. Якщо не вдалося його замінити, то орган сертифікації може продовжити перехідний період. Якщо

заборонені речовини раніше не використовували на території розміщення вуликів, вилучення воску є необов'язковим.

Походження бджіл. Бджоли, що залучаються до виробництва, повинні походити із органічних господарств.

Здоров'я бджіл, в основному, залежить від особливостей господарства, попереджувальних методів боротьби із захворюваннями, що включає вибір виду, заміну за необхідності бджолоїного майна, регулярне оновлення воску, систематичний огляд вуликів та контроль бджіл-трутнів, ізоляція заражених вуликів тощо.

Для боротьби з паразитами та захворюваннями необхідно використовувати тільки дозволені засоби. Коли профілактичні заходи не дали результату, то дозволяється застосовувати ветеринарні засоби, надаючи перевагу фітотерапевтичним та гомеопатичним засобам лікування. За умови використання традиційних хімічно-синтетичних препаратів таку продукцію бджільництва не можна продавати як органічну, а вулики мають пройти курс перехідного періоду тривалістю один рік.

Утримання бджіл. Бджолоїні стільники мають складатися лише з органічно виробленого воску; після вилученого продукту бджільництва забороняється знищувати бджіл чи завдавати їм шкоди, забороняється використовувати хімічні синтетичні речовини, що відлякують комах.

С. Зберігання, транспортування, переробка та пакування

Цілісність органічного продукту необхідно забезпечувати впродовж усього періоду перероблення, а це досягається використанням відповідних технологій, які забезпечують обережне поводження з інгредієнтами і готовим продуктом.

Боротьба з паразитами. Забороняється використовувати іонізуючі засоби. Рекомендується проводити попереджувальні заходи, якщо вони виявились неефективними, то необхідно застосовувати механічні (фізичні) та біологічні методи, якщо і ці методи неефективні, то застосовують речовини, до складу яких входять пестициди, дозволені для використання під час зберігання, транспортування чи перероблення продукції, наведені у додатку 2 стандарту.

Переробка. Методи переробки мають бути механічними чи біологічними і зводити до мінімуму використання несільськогосподарських інгредієнтів або речовин.

Пакування. Рекомендується використовувати матеріали, які мають здатність розкладатися під впливом мікроорганізмів або піддаються переробці і можуть бути повторно використані.

Зберігання і транспортування. Необхідно постійно слідкувати, щоб органічні продукти не змішувались з неорганічними, не мали жодних контактів із матеріалами чи речовинами, які заборонені в органічному виробництві. Органічну продукцію необхідно зберігати окремо від неорганічної. Приміщення для зберігання органічної продукції мають бути ізольовані від приміщень для зберігання звичайних продуктів. Приміщення для зберігання та засоби перевезення органічної продукції дозволяється чистити методами і засобами, дозволеними для органічного виробництва.

Порівнюючи стандарти САС та IFOAM [3, 4], необхідно відмітити, що вони відрізняються за структурою їх оформлення, а щодо вимог до окремих процесів вирощування сільськогосподарських рослин, тварин, бджіл, аквакультур, то вони практично однакові. У стандартах САС повторюються вимоги Базових стандартів IFOAM щодо тривалості перехідного періоду, вимог до вибору насіння, до земельних ділянок, родючості ґрунтів, боротьби з шкідниками, хворобами і бур'янами тощо.

Теж відслідковується і стосовно вимог органічного тваринництва (перехідний період для різних видів тварин і птиці, годівлі тварин, охорони здоров'я, утримання тварин, транспортування та забій тощо). Практично однакові вимоги в цих стандартах до органічного бджільництва й аквакультур.

Стандарти САС, як і IFOAM, мають статус міжнародних, і їх вимоги рекомендується використовувати під час розроблення власних стандартів. За основу можна брати вимоги стандартів САС чи IFOAM, або вибрати найбільш оптимальні їх вимоги з урахуванням об'єкта стандартизації, конкретних умов і запланованої якості органічно вирощеної (виготовленої) готової продукції.

Під час розроблення власних стандартів, на думку автора, особливий інтерес представлятиме інформація, наведена в додатках до стандартів САС та IFOAM. Деякі із них збігаються, наприклад, перелік добрив і засобів поліпшення ґрунту для органічного виробництва.

У додатках до стандартів САС наведено: перелік дозволених речовин несільськогосподарського походження; дозволени речовини для виробництва продуктів тваринного походження та продуктів бджільництва; перелік речовин, дозволених для використання та виготовлення продуктів сільськогосподарського походження; речовини, що використовують у боротьбі з паразитами та хворобами рослин.

Такої інформації немає у Базових стандартах IFOAM. Проте у Базових стандартах IFOAM є перелік дозволених засобів захисту та стимуляторів росту рослин; перелік дозволених харчових добавок і допоміжних засобів перероблення із встанов-

леними обмеженнями і застереженнями; перелік засобів очищення та дезінфекції, які контактують з харчовою продукцією; способи оцінювання речовин, добавок та допоміжних речовин, що використовуються для органічного виробництва та органічного перероблення. Такої інформації немає в стандартах САС.

Отже, у результаті ознайомлення зі стандартами САС і IFOAM є можливість вибрати оптимальні вимоги і додаткову інформацію для забезпечення високої якості органічно вирощеної/виготовленої продукції.

ВИСНОВКИ

У стандартах Комісії Кодекс Аліментаріус та ФАО/ВООЗ встановлено вимоги щодо виробництва, перероблення, торговельних позначень, маркування, збуту, маркетингу тощо органічної харчової продукції та наведено перелік речовин, дозволених до застосування в органічному виробництві.

Стандарти Комісії Кодекс Аліментаріус та ФАО/ВООЗ мають міжнародний статус і є настановами для національних урядів стосовно мінімальних вимог до органічного виробництва.

Оптимальні вимоги цих стандартів та Базових стандартів IFOAM доцільно використовувати під час розроблення національних стандартів щодо органічного виробництва харчової продукції з урахуванням об'єкта стандартизації, конкретних умов та очікуваної якості готової продукції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс Аліментаріус. Органические пищевые продукты / Пер. с англ.; ФАО/ВООЗ. — М.: Издательство «Весь Мир», 2006. — 72 с.
2. Что такое Кодекс Аліментаріус / Пер. с англ. — М.: Издательство «Весь Мир», 2006. — 40 с.
3. IFOAM Basic Standards (approved by the IFOAM General Assembly, Victoria, Canada, August 2002 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ifoam.org
4. Довідник міжнародних стандартів для органічного виробництва / За ред. Капшика М. В. та Котирло О. О. — К.: СПД Горобець, 2007. — 356 с.
5. Система стандартів та вимог щодо виробництва харчових продуктів Комісії Кодекс Аліментаріус та ФАО/ВООЗ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.codexalimentarius.net>
6. GL 32-1999, Rev.1-2001. Guidelines for the production, processing, labelling and marketing of organically produced foods (Настанови з виробництва, переробки, маркування і збуту органічних харчових продуктів). ■